

Pravidla hry zvané kvalitativní výzkum

Roman Švaříček

Ústav pedagogických věd FF MU Brno

svaricek@phil.muni.cz

Základní příručky

- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. 408 s.
- SILVERMAN, David. *Ako robiť kvalitatívny výskum*. Bratislava: Ikar, 2005. 330 s.
- PATTON, Michael Quinn. *Qualitative Research and Evaluation Methods*. London: SAGE, 2002. 650 s.
- CRESWELL, John W. *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five traditions*. Thousand Oaks: Sage, 1998. 404 s.
- STRAUSS, Anselm, CORBINOVÁ, Juliet. *Základy kvalitativního výzkumu : postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert, 1999.
- ŠVAŘÍČEK, Roman, ŠEĎOVÁ, Klára a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Pravidla hry*. Praha: Portál, 2007. 384 s.

KVALITATIVNÍ VÝZKUM V PEDAGOGICKÝCH VĚDÁCH

Roman ŠVAŘÍČEK
Klára ŠEĐOVÁ
a kol.

I. část: Jak provádět kvalitativní výzkum

1. Kvalitativní přístup a jeho teoretická a metodologická východiska
2. Kritéria kvality kvalitativního výzkumu
3. Proces kvalitativního výzkumu a jeho plánování
4. Designy kvalitativního výzkumu
5. Metody sběru dat
 - Zúčastněné pozorování
 - Hlubkový rozhovor
 - Ohniskové skupiny a skupinový rozhovor
 - Pořizování videozáznamu jako metoda sběru dat
 - Triangulace
6. Analýza kvalitativních dat
7. Psaní napříč kvalitativním výzkumem

II. část: Příklady provedených kvalitativních výzkumů

1. Klára Šed'ová, Jiří Zounek: ICT a moc před tabulí
2. Martin Sedláček: Škola a její ředitel
3. Ondrej Kaščák: Přechodové rituály v mateřské škole
4. Roman Švaříček: Zkoumání konstrukce identity učitele

Definice kvalitativního přístupu

- Definice podle použité metody sběru dat
Dotazník x Rozhovor
- Definice podle metody usuzování
Dedukce x Indukce
- Definice podle typů dat
Numerické x Nenumerické
- Definice podle způsobu analýzy dat
Statistika x Sémantické vztahy

Definice kvalitativního přístupu

- Kvalitativní přístup je proces zkoumání jevů a problémů v autentickém prostředí s cílem získat komplexní obraz těchto jevů založený na hlubokých datech a specifickém vztahu mezi badatelem a účastníkem výzkumu.
- Záměrem výzkumníka provádějícího kvalitativní výzkum je za pomoci celé řady postupů a metod rozkrýt a reprezentovat to, jak lidé chápou, prožívají a vytvářejí sociální realitu.

Další specifika kvalitativního přístupu

- Hodnotová neutralita
- Zkoumaní jedinci jsou naivními vědci
- Emic a Etic perspektiva
- Respondent nebo účastník?
- Jazyk a význam

Jak si vybrat

Vybíráme design výzkumu:

- Kvalita?
- Kvantita?
- Napřed metodu? Nebo respondenty?

VŽDY: Výzkumný problém a otázka

Co dokáže kvantitativní výzkum?

- Před empirickým výzkumem je nezbytné znát proměnné a postup interpretace dat
- Podstatou je výběr jasně definovaných proměnných, sledování jejich rozložení v populaci a měření vztahů mezi nimi
- Výstupem výzkumu je ověření určité hypotézy

Co dokáže kvalitativní výzkum?

- Do široka rozprostřený sběr dat bez toho, že by na počátku byly stanoveny základní proměnné
- Do hloubky a kontextuálně zakotveně prozkoumat určitý široce definovaný jev a přinést o něm maximální množství informací

Kdy je vhodný kvalitativní výzkum?

- Získání nových poznatků
- Vnímání jevů aktéry situace
- Poznání reálného stavu
- Zkoumání obtížně přístupné populace

Definice kvalitativního přístupu

Kvantitativním výzkumem nelze vlastně zjistit nic více než to, co jsme „kvalitativně“ předem věděli, ale o čem jsme pouze nevěděli, jak je „to“ v populaci rozloženo, distribuováno.

(Blau)

Co dokáže kvalitativní výzkum?

- Logika a cíl
- Kontakt s respondenty
- Metody sběru dat
- Analýza dat

Kvalitativní výzkum není žurnalistika

„A jeden hokejista mi říkal, že si špatně zavázal brusli a pak na to celý zápas myslel. A jeden tým basketbalistek má malýho plyšáka a toho před zápasem musí všichni políbit. A to dělají, i když je někdo z nich nemocnej.“

Kvantifikace dat

„Študenti zaujali rolu študenta s pozitívnymi pocitmi 15-krát, negatívnymi 4-krát, rolu učiteľa zaujali s pozitívnymi pocitmi 41-krát, s negatívnymi 8-krát...“ (s. 69)

„Skupina študentov s učiteľstvom ako primárnou voľbou priradila svojim výrokom pozitívny postoj mierou 32 bodov a negatívny mierou 2 body. Ani v jednom prípade nezaujali neutrálny postoj“ (s. 65)“

„Zakončenia v inventári nedokončených viet v skupine so sekundárnou - náhradnou voľbou sa častejšie vyznačujú..., vyskytuje sa v nich viac vyjadrení o rodičoch,... celkový počet negatívnych pocitov pri výpovediach je nižší u študentov...“ (s. 77)

Počet zkoumaných jedinců

- Kolik mám mít respondentů?
- Stačí mi jeden?
- Teoretická nasycenost

Jaký navážete vztah s respondenty, taková budete mít data

Vysokoškolský učitel Karel: „Aha... No, předpokládám, jak jste říkal, že vás to asi baví co studujete. Nebo ne?“

Student Jirka: „No určitě, baví mě to.“

Karel: „A co Vás vlastně baví na tom co studujete?“

Jirka: „No... já nevím, je to takové... no... já nejsem moc na ty technické předměty... tohleto je prostě takové... nevím... sedí mi to k sobě, nějak, tohleto... prostě... nevím... baví mě být s dětmi a tak... vždycky když mám někde příležitost někde být na nějakém kurzu nebo tak, tak vždycky du... tak, baví mě to...“

Jaký navážete vztah s respondenty, taková budete mít data (2)

Výzkumník: „Pane řediteli, zajímalo by mě, jak učitele Honzu vnímají žáci?“

Ředitel ZŠ: „Jako fundovanou autoritu, především. To znamená, po odborné stránce. Jako rovného rozhodčího a jako člověka, který jim dá pro budoucí kompetence učební, jednoho, který jim v tomhle může přinést nejvíc. To je asi dominanta. Když pominu takové ty osobnostní věci, které provází každého z nás, temperament, komunikace, tak to je věc, o které by se dalo také mluvit, protože on má velmi kultivované vyjadřování, to souvisí s oborem. I jiní češtináři, známe i jiné. V tomhle on ten obor uchopil i tak, že jeho obor, který on učí a přednáší, je s ním natolik ztotožněn, že je jeho propagátorem. Nikdy jsem ho neslyšel mluvit slangem, nikdy jsem ho neslyšel mluvit nějakými výrazovými prostředky, které jsou poplatné něčemu. Jeho styl i písemného projevu je osobitý a kultivovaný...“

Jaký navážete vztah s respondenty, taková budete mít data (3)

Výzkumník: „Jak by měla vypadat spolupráce muzea a školy?“

Pracovnice muzea: „...spolupráce s návštěvníky... to znamená včetně škol... patří k tomu nejdůležitějšímu... vždyť muzea přece shromažďují věci pro lidi! A podle toho by měly priority vypadat! Tím samozřejmě nechci říct, že by ty další zmíněné činnosti byly méně důležité... jenom by prostě práce s návštěvníky měla být víc doceněna a na takové pozici priorit vedení muzea, jaká jí náleží.“

Definujte si výzkumné otázky

- Jádro výzkumného projektu
- Zužují zkoumaný problém
- Navigují jako maják

Definujte si výzkumné otázky

Specifické principy

- jsou dostatečně široké
- spíše než s proměnnými pracují s obecnějšími koncepty
- neptají se na četnost jevů ani na sílu vztahů mezi proměnnými
- detailně zkoumají povahu určitých jevů a to nejčastěji z perspektivy aktérů

Chyby při definování výzkumných otázek

- VO: Umí čeští učitelé vyučovat tvořivě?
- VO: Jak je přijetí na VŠ ovlivněno typem střední školy uchazeče?
- VO: Jak se angažují rodiče z domácího vzdělávání?

Nevěřte všemu

T: A cítila jsi, že má vyloženě jiný přístup k těm dětem než ty?

Učitelka Aneta: Mně se moc na tom jeho přístupu... teď to nekritizuju. Jsou dva různé přístupy a záleží na člověku. On je přesně takový ten autoritářskej typ, který přijde do tý třídy, zařve a tam musí být ticho a hotovo. Já to spíš s těma děckama řeším...

-jiný rozhovor-

T: A kolikrát ti přišel do hodiny?

U: No, ... (*pomlka*)... když na to teď vzpomínám, tak vlastně u mě ani jednou nebyl... A já jsem u něj taky nikdy nebyla...

Nečtěte povrchně

Rozhodli se, že Igor, pokud by měl na střední odborné škole potíže, může kdykoliv přestoupit. Argumentují tím, že je jednodušší přestoupit ze střední odborné školy na učiliště než naopak. Celou situaci komentují: *„U Kačky (Igorova sestra) jsme si řekli, dobře, když se dostane na gympl, bude na gympl, a pak jsou zase dvě možnosti, buďto jí to půjde a nebo jí to nepůjde a přestoupí zase na jinou školu. A z toho gymplu na tu odbornou školu se dostane dříve než z té odborné školy na ten gympl. Takže jsme si říkali, že u Igora by to byla taky celkem dobrá taktika. Zkusit štěstí. Takže jsme si říkali, že třeba v druháku může přestoupit na to jednodušší z našeho pohledu“.* Obavy rodičů dále pramení z pocitu, že by synovi již nebyli schopni dále pomáhat v přípravě do školy, protože středoškolské látce již nebudou rozumět.

Redukujte data

„Žáci mají učitele dějepisu rády, protože je na ně hodný“

„Učitelé na této škole mají mezi sebou přátelské vztahy a ve škole panuje klima podpory a důvěry“

Nebojte se změny (1)

Daniela Sršníková: Vnímání hodnocení
písémného projevu studenty, 2007

- Předpoklad: je hodnocení formativní?
- VO: Jak studenti gymnázií vnímají hodnocení písémného projevu?
- První výsledek: studenti se tím nezabývají!
- Co s tím?

Nebojte se změny (2)

- Pokusíme se to změnit
(akční výzkum)
- Interiorizace cíle u studentů
- Snaha zlepšit se
- VZ: akční výzkum

Mějte oči otevřené

■ Neviditelní žáci v VII. B

Při pozorování třídy VII. B se ukázalo, že někteří žáci nejsou v hodinách vyvolávání, nehlásí se, jsou velmi potichu, nijak na sebe učitele neupozorňují, nebaví se se spolužáky a neúčastní se diskusí a soutěží.

Zpočátku výzkumného pozorování jsem si myslel, že se v daném předmětu nehlásí a výuky se neúčastní ti žáci, kteří nemají předmět rádi nebo nemají v oblibě vyučujícího, jenž daný předmět vyučuje.

Zkoumejte použití slov (1)

„Jakou já mám představu o tvořivosti? No podívejte se, v áčku [třída bez specializace] mi třeba úkol, který jim zadám udělají tak dva lidi, zatímco v béčku [VII. B] to udělají všichni. Nejvíc je to podle mě na inteligenci těch dětí.“

„Žáci si vedou něco jako čtenářský deník, já nechci, aby mi tam psali obsahy knížek, ale aby mi tam vyjádřili svoje osobní pocity, svoje názory. Klidně mi mohou napsat, že tu knížku v půlce odložili, proto a proto. A třeba Petr i Klára, oba jsou hrozně chytrí, hlásí se, jsem s nimi spokojená, ale nejsou schopni se mi v těch popisech otevřít, být tvořiví.“

Interpretujte v kontextu

„...když se na ten výukový plán dívám zpětně, a na to všechno, co na té fakultě je, to nemohla prostě ani nikdy poskytnout. Největší mezery na fakultě v oblasti školství spatřuju v těch věcech, které by se mohly napravit hned. A to je zejména práce s dětmi s výukovými poruchami učení. Protože myslet si, že jsou jenom na základní škole, to je samozřejmě utopie. Ale není to pravda, jsou na středních školách, jsou na vysokých školách. To, že je někdo dyslektik, tak to neznamená, že z něho nemůže být doktor, a to jsme za celý studium neslyšeli.“ (učitel ZŠ, II. stupeň, 11 let praxe)